

## Achtergrondverhaal - Julius Caesar

**Een tentoonstelling over een van de spannendste verhalen uit de wereldgeschiedenis: het levensverhaal van Julius Caesar. Te zien vanaf zaterdag 16 september 2023 tot en met maandag 20 mei 2024.**

Gaius Julius Caesar wordt op 13 (of 14) juli 101 (of 100) voor gangbare jaartelling (v.g.j.) geboren in de wijk Subura in Rome. Hij komt uit een vooraanstaande familie, volgt een goede opleiding en leert vloeiend Grieks. Een getalenteerde en ambitieuze jongen. En liefhebber van literatuur, astronomie, wiskunde en natuurwetenschappen. Hij groeit uit tot geniale redenaar, legendarische veldheer en ongewone staatsman die 'in welsprekendheid en de kunst van het oorlog voeren [...] de roem evenaarde of overtrof', aldus zijn Romeinse biograaf Suetonius. Caesars politieke rivaal Cicero omschrijft de dictator als intelligent, standvastig en gedreven. Tijdgenoot en geschiedschrijver Sallustius noemt hem ambitieus en streng. In vriendschappelijke kringen zou Caesar juist genereus, behulpzaam en trouw zijn geweest. Tegenover zijn vijanden was hij volgens tijdgenoten opvallend vergevingsgezind en verzoenend. Naast de alom bekende heroïsche en lovende woorden zijn er ook bronnen – schrijvers, wetenschappers en archeologische vondsten – die juist de schaduwzijde van deze 'held' belichten. Caesars veldtochten staan nog altijd bekend als roemrijk, maar we weten nu ook dat ze in veel opzichten desastreus zijn geweest. Hij liet een spoor van vernieling en menselijk leed achter in grote delen van Europa. Deze contrasten en verschillende kanten vormen een rode draad in de tentoonstelling. We moeten kritisch kijken naar de historische bronnen om een beeld te schetsen van de ware Caesar. Hoe kijken we anno 2023 naar hem? De bezoeker oordeelt na afloop zelf.

### De mythevorming rond Julius Caesar

De start van de tentoonstelling staat in het teken van beeldvorming. Vele literatuur- en kunstuitingen hebben de nadruk gelegd op de heldenstatus van Caesar, wat zijn imago voor ons grotendeels heeft bepaald. Beginnend bij zijn opvolger Augustus, langs de middeleeuwse *Divina Commedia* van Dante tot William Shakespeares *Julius Caesar* uit 1599. Dat beroemde toneelstuk wordt de inspiratiebron voor vele theaterstukken, opera's en romans over Caesar. Ook de filmindustrie laat zich inspireren. Van de stomme film *La rêve de Shakespeare/ Shakespeare Writing 'Julius Caesar'* van Georges Méliès (1907) tot aan recente populaire series als *Rome* (2005–07) en *Queen Cleopatra* (2023). In 1963 speelden de Hollywood-sterren Elizabeth Taylor en Richard Burton de rollen van Cleopatra en Caesar in de filmklassieker *Cleopatra*. Bekend zijn ook de Gallische stripfiguren Asterix en Obelix die vechten tegen de Romeinse vijand Caesar. Zijn personage wordt vaak overmand door emoties en laat zich leiden door passies. Een karikaturale verbeelding gebaseerd op roddels van biograaf Suetonius.



### Uiterlijk

Caesars fysieke verschijning is bekend van Latijnse teksten. Suetonius omschrijft hem als lang, met een 'gezonde gelaatskleur', een vol gezicht en levendige donkere ogen. Behalve scheren en knippen liet hij ook zijn lichaamsbeharing weghalen. Onzeker was hij over zijn kaalheid. Die probeerde hij te verbergen. Naast omschrijvingen zijn er ook afbeeldingen. Caesar werd als eerste Romein al bij leven vereeuwigd, op munten en in portretten. Hij wordt afgebeeld met fijne, regelmatige gelaatstreken, een licht gebogen neus, hoge jukbeenderen en een breder voorhoofd. Maar diepe rimpels kunnen ook symbool staan voor zijn inzet voor de staat. Het valt daarom soms te betwijfelen of de echte Caesar wel te zien is in de portretten. De beelden zijn vaak geïdealiseerd en staan bol van symboliek.

Het meest realistische portret van hem is waarschijnlijk een buste uit Tusculum (Midden-Italië). Deze is vergelijkbaar met zijn beeltenis op munten uit 44 v.g.j. In dat jaar besloot de senaat standbeelden op te richten ter ere van de dictator. De tentoonstelling herbergt vijf bustes van Caesar, een ensemble dat voor het eerst samenkomt. Samen maken zij diepgaander inzichtelijk hoe Caesar eruit kan hebben gezien. Zo is er een bruikleen van het Museo Archeologico Nazionale in Florence. Deze marmeren buste uit de tijd van keizer Augustus (27 v.g.j. – 14 g.j.) stelt Caesar voor, waarbij verschillende gelaatstrekken zijn weergegeven in een zachte, gestileerde vorm. Een andere buste komt uit het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden dat het eind 19de eeuw verkreeg in het Turkse Izmir.



Ook staan bezoekers hier oog-in-oog met een 'levensechte' 3D-reconstructie van Caesar (2018). 'Dit beeld ligt dichtbij de waarheid, al zijn er nog veel onzekerheden', aldus archeoloog Tom Buijtenorp, die de reconstructie maakte samen met collega Maja d'Hollosy en ter gelegenheid van deze tentoonstelling het boek *De Caesarroute* schreef. De reconstructie is gebaseerd op een buste van Caesar uit het archeologische museum in Turijn. Bij dat beeld is een verdikking op de schedel van Caesar zichtbaar, die bij veel andere bustes is weggewerkt. Navraag bij een chirurg leerde Buijtenorp dat zo'n bobbel kan ontstaan bij een zware bevalling. Hij denkt daarom dat de buste uit Turijn realistischer is dan andere beelden. Het beeld uit Izmir was ook belangrijk voor zijn

onderzoek omdat het waarschijnlijk van een beeld van Caesar is afgeleid. Daarbij is het een van de weinige Romeinse beelden waarop het echte kapsel van Caesar is toegepast.

### Carrière: van de Subura tot consulschap

Julius Caesar wordt geboren in de adellijke familie van de Julii. Een vooraanstaande familie die, ondanks een lange stamboom, betrekkelijk weinig weelde kent. Zijn oom Gaius Marius – generaal en zesvoudig consul – leert Caesar alles wat hij nodig heeft om een goede militair en politicus te worden. Hij groeit op in een turbulente tijd. Er woedt jarenlang een bloederige burgeroorlog in Rome tussen de *populares* en de *optimates*. Kort samengevat willen de *populares* de belangen van de opkomende klassen steunen en de grote macht van de senaat inperken, terwijl de *optimates* de aristocratische elite in de senaat steunen. Caesar sluit zich aan bij de *populares*, maar niet zonder problemen of gevaar, omdat de politieke leider Lucius Cornelius Sulla de grote vijand was van zijn oom Marius. De nog heel jonge Caesar maakt de keuze – ondanks Sulla's handreiking – om Rome te verlaten. Dat blijkt later de start van zijn militaire carrière te zijn geweest.

Direct nadat Sulla in 78 v.g.j. is overleden, keert Caesar terug naar Rome, om zich even later aan te sluiten bij Gnaeus Pompeius en Marcus Licinius Crassus, twee *optimates* vol machtshonger. Zij beschikken over financiële middelen die ook Caesars politieke ambities gestalte kunnen geven. Zo ontstaat het eerste *triumviraat* (driemanschap). In 59 v.g.j. wordt Caesar verkozen tot consul, de hoogste magistraat (bestuurder) in het Romeinse Rijk. De objecten bij dit thema illustreren enerzijds Caesars loopbaan en anderzijds de Romeinse staatsorde en de wereld van de politieke elite.

Getoond wordt bijvoorbeeld een bronzen beeld van een Romeinse magistraat in toga (eerste eeuw v.g.j.). Aan de hand ervan wordt de 'togadracht' toegelicht. De toga was voorbehouden aan de Romeinse elite en gaf de maatschappelijke status van de drager weer. Alleen vrije Romeinse staatsburgers mochten er één dragen. Bij hetzelfde thema is een scherp met geketende slaafgemaakten te zien (150–200 g.j.). Die vormden een van de grootste groepen in de Romeinse samenleving, maar antieke objecten met beeltenissen van hen zijn zeldzaam. Ook komt de onmiskenbare rol van de vrouw bij het verkrijgen van status in de Romeinse samenleving aan bod. Weliswaar bekleedden vrouwen



in die tijd geen actieve posities in de politiek, maar zij konden een belangrijke rol spelen binnen de politieke verstandhoudingen. De (liefdes)relaties van Caesar zijn hier een voorbeeld van (zie volgende

paragraaf). Te zien in de tentoonstelling is een grote marmeren buste van een vrouw (tweede helft 1ste eeuw v.g.j.). Haar specifieke haarstijl is naar alle waarschijnlijkheid geïnspireerd op het kapsel van Octavia, de zuster van Augustus.

#### *Echtgenoot en minnaar*

Caesar trouwt drie keer. Algemeen gesproken zijn de huwelijken gemotiveerd door politieke overwegingen. Zo trouwt hij eerst (ca. 85/84 v.g.j.) met Cornelia Cinna Minor, dochter van de leider van de *populares* consul Lucius Cornelius Cinna. Hiervoor verbreekt hij zijn verloving met Cossutia, die stamde uit een rijke familie van *equites* (het Romeinse equivalent van de ridderstand). Een jaar na de dood van Cornelia in (waarschijnlijk) 69 v.g.j. trouwt Caesar met Pompeia Sulla, de kleindochter van Quintus Pompeius Rufus major en de al genoemde Lucius Cornelius Sulla, beiden onbetwiste *optimates*.



In 62 v.g.j. eindigt dit huwelijk na een opmerkelijk, misschien opgedrongen affaire van haar met Publius Clodius Pulcher bij Caesar thuis. Hoewel Pompeia niet direct schuldig wordt bevonden, vindt Caesar dat zijn vrouw niet in dergelijke roddels verstrikt hoort te raken. Caesars derde huwelijk voltrekt zich in 59 v.g.j. Hij huwt Calpurnia Pisonis, dochter van Calpurnius Piso Caesoninus, die het jaar daarvoor verkozen is tot consul. Caesar houdt er, zoals veel mannen uit de elite, de nodige buitenechtelijke relaties op na. Zijn bekendste liefdesrelatie, die met de Egyptische koningin Cleopatra, is nooit officieel bezegeld. De affaire start in de winter van 48–47 v.g.j. en duurt vermoedelijk tot zijn dood.

Ondanks het drietal huwelijken krijgt Caesar weinig (wettig) nageslacht. Alleen Julia Caesaris, afkomstig uit zijn eerste huwelijk met Cornelia, is bekend. Zij zal net als haar moeder sterven in het kraambed, als echtgenote van Caesars eeuwige rivaal – en soms juist bondgenoot – Pompeius. Bij Cleopatra verwekt Caesar een zoon, Ptolemaeus XV Caesarion. Hij wordt echter nooit door Caesar erkend, ondanks verwoede pogingen van Cleopatra. Na Caesars dood in 44 v.g.j. leert zijn achterneef Gaius Octavius dat hij in Caesars testament als zoon is geadopteerd. Vanaf dan is Gaius Octavius de erfgenaam van Caesar en gaat hij door het leven als Gaius Julius Caesar Octavianus.

#### **Veroveringen in Gallië**

Bij het volgende thema komen de bezoekers letterlijk in een andere wereld: Caesars oorlog in Gallië. De overweldigende vormgeving symboliseert de agressie. In 58 v.g.j. vertrekt Caesar als gouverneur vanuit Rome naar de provincies Gallia Cisalpina (Noord-Italië) en Gallia Narbonensis (Zuid-Frankrijk). Als regent van deze gebieden hoopt hij de grote militaire roem en glorie te verwerven die hem nog ontbreken. Onder het mom van veiligheid – tegen aanvallen van volkeren van buiten de grenzen – start Caesar een van de grootste militaire expedities uit de Romeinse geschiedenis: de verovering van Gallië (het huidige Frankrijk, België, Zuid-Nederland en West-Zwitserland). Hij weet dat zijn leger getalsmatig in de minderheid is ten opzichte van de vijand, en probeert dat te compenseren door snel en tactisch te manoeuvreren. Ook speelt hij stammen tegen elkaar uit. Caesar was trots op zijn verovering van Gallië en schreef er een uitvoerig verslag over: *De Bello Gallico*. Het geldt als belangrijk historisch document, al deinst Caesar er niet voor terug feiten te verdraaien of mooier voor te stellen voor zijn lezers in Rome. Getoond worden voorbeelden van wapentuig, zoals helmen en een viziermasker. Daarnaast bevat deze sectie een wapencollectie met zowel Romeinse als Gallische stukken, waaronder een rijk gedecoreerde schede van een dolk van een Romeinse soldaat (eerste eeuw v.g.j.) en een lang zwaard (vijfde tot eerste eeuw v.g.j.) afkomstig uit het Gallische gebied. Deze collectie dient ook om de wijze van oorlogvoering te illustreren. Gallische strijdkrachten staan bijvoorbeeld bekend als goede ruiters en dragen lange zwaarden om de vijand mee aan te vallen vanaf het paard.

#### *Agressie en expansie*

De Romeinen hebben vanaf de vierde eeuw v.g.j. hun machtsgebied weten uit te breiden tot ver

buiten Italië. De senaat gaf generaals toestemming tot militaire acties, als 'verdediging' tegen potentiële dreiging van buitenaf. Aanvallen gingen gepaard met bloedige veldslagen en gevechten van man tegen man; het aantal slachtoffers op de slagvelden kon zeer groot zijn. Krijgsgevangenen en burgers werden massaal tot slaaf gemaakt en verkocht; de opbrengsten waren voor de veldheer en zijn troepen. Dorpen en landerijen werden platgebrand. De vernielingen en de oorlogsterreur dwongen complete stammen en volkeren te vluchten en leidden soms tot massale uitroeiing en deportaties. Caesar heeft zich in Gallië schuldig gemaakt aan deze oorlogsmisdaden. Schattingen uit de oudheid geven de huiveringwekkende aantallen van rond een miljoen Gallische doden en evenveel slaafgemaakten. Caesar noemt zelf ook hoge aantallen, om zijn eigen en het Romeinse prestige te vergroten. Zelfs als we lagere cijfers aannemen, is het begrip genocide gerechtvaardigd.

#### *Een daad van genocide in Nederland?*

Caesars leger rukt in 57 v.g.j. op tot in Zuid-Nederland, tot aan de rivieren Maas en Waal. Hoewel uit zijn eigen verslag de locatie niet precies te herleiden is, duidt zijn beschrijving van het landschap erop dat zich waarschijnlijk ook in Nederland een veldslag heeft afgespeeld. Archeologische vondsten in het huidige Zuid-Limburg onderschrijven bovendien de aanwezigheid van zijn legers – zijn persoonlijke aanwezigheid wordt overigens niet bevestigd. Bij het Noord-Limburgse Kessel zijn vanaf 1990 menselijke botresten en wapentuig van de Eburonen (een lokale stam uit deze tijd) gevonden, die op een gewelddadige confrontatie lijken te wijzen. Ook zijn hier sporen aangetroffen van gevluchte Germanen die hun leefgebied aan de Rijn op voorhand waren ontvlucht om aan het geweld van het Romeinse leger te ontkomen. Deze vondsten zouden kunnen wijzen op de vernietiging van deze stammen, maar die wordt niet bevestigd door historische bronnen. De archeoloog prof. dr. Nico Roymans (Vrije Universiteit Amsterdam) gebruikt voor het eerst de term genocide om recht te doen aan het bloedbad.

#### **Rome: het rijk van Caesar**

Terwijl Caesar in Gallië is, valt het triumviraat uiteen. Crassus wordt op een veldtocht in het Midden-Oosten gedood en de senaat benoemt Pompeius tot proconsul van Hispania Ulterior (Zuid-Spanje), hoewel hij in Rome blijft. De *optimates* in de senaat zijn bang dat Caesar – dankzij zijn successen – te veel macht zal krijgen en stellen daarom Pompeius aan als enige consul: *consul sine collega*. Hij krijgt de grote taak om de orde in Rome te herstellen. Eerder was het juist gebruikelijk om twee consuls aan te stellen, die elkaar controleerden. Als Caesar vanuit Gallië probeert zijn termijn als kandidaat-consul te verlengen, beveelt Pompeius hem zijn legioenen te ontbinden. Dit machtsverlies accepteert Caesar niet en in januari 49 v.g.j. steekt hij de Rubicon over. Dit riviertje tussen de huidige steden Ravenna en Rimini markeert de grens met de Romeinse staat. Daar doet hij de beroemde uitspraak *Alea iacta est* ('de teerling is geworpen', er is geen weg terug) en marcheert richting Rome aan het hoofd van een gevechtsklaar leger. Een overtreding van de wet.

Kopstukken van de *populares* steunen Caesar, terwijl de *optimates* de kant van Pompeius kiezen. Caesar weet razendsnel delen van Italië te bezetten en verslaat Pompeius in Noord-Griekenland. Deze vlucht naar Egypte, waar hij wordt vermoord op bevel van Cleopatra's broer en medefarao, Ptolemaeus XIII. Caesar wordt door de senaat benoemd tot dictator voor het leven. Ook krijgt hij andere volmachten: die van consul en volkstribuun, de hoogste vertegenwoordiger van het volk als controleur van senaat en magistraten. In 45 v.g.j. krijgt hij de titel *Imperator*. Als alleenheerser van de Romeinse staat begint Caesar met hervormingen van het publieke leven en vooral de verankering van de centrale heerschappij en het lokale bestuur. Zo wordt afgerekend met de 450 jaar oude Republiek en wordt de basis gelegd voor een nieuwe staatsorde, het latere Keizerrijk.

#### *Romeinse rijkdom*

In juli 46 v.g.j. viert Caesar in Rome zijn overwinningen. De feestelijkheden omvatten gladiatorspelen, wagenrennen en maaltijden voor de hele bevolking. Na alle ellende van de burgeroorlog is het feest in Rome. Ondanks alle beproevingen bloeien in deze tijd literatuur, kunst en architectuur volop. Zo laten de welgestelde Romeinen grote stadspaleizen en villa's bouwen in Griekse stijl. Er verrijzen marmere

tempels en zuilenhallen waar de kostbare buit uit veroverde gebieden wordt getoond. Bezoekers aan de tentoonstelling steken à la Caesar de 'Rubicon' over en betreden een welvarende Romeinse wereld, geïllustreerd met een diverse verzameling kunstobjecten. Bijzonder is het kleurrijke mozaïek dat een banketscène uitbeeldt. Ook te zien is een kopie van de Capitoolijnse wolvin met Romulus en Remus uit het Allard Pierson, die de stichting van de stad Rome verbeeldt.



### *Goddelijke oorsprong*

Volgens de Romeinse dichter Vergilius stamde Caesars familie – *gens Julia* – af van Julius (of Ascanius), de zoon van Aeneas. Zijn moeder was de godin Venus, dus zijn nakomelingen waren van goddelijke komaf. Het geloof dat zijn stamboom van goddelijke oorsprong is, benut Caesar om de reputatie van zijn familie een boost te geven. Hij beweert 'van koninklijken bloede en verbonden aan de onsterfelijke goden' te zijn. Objecten in de tentoonstelling verwijzen naar die goddelijke verbinding.

### *De cultus van Venus*

Caesar introduceert de cultus van Venus Genetrix ('Venus de stammoeder') in Rome. Hij erkent haar als oermoeder en beschermvrouw van zijn familie *gens Julia*. Venus en Mars worden zo het nieuwe goddelijke paar in de officiële religie van het Keizerrijk. Het cultusbeeld is gemodelleerd naar een klassiek Grieks voorbeeld. In de tentoonstelling zijn een aantal beelden te zien die zijn geïnspireerd op dit cultusbeeld.

### **Cleopatra**

Net als die voor Caesar is de fascinatie voor Cleopatra springlevend, met de nodige beeldvorming en discussie. De al genoemde Netflix-serie *Queen Cleopatra* heeft recent stof doen opwaaien onder andere door de keuze voor een zwart Afrikaans perspectief. Maar nog belangrijker is de uitstraling van actrice Jada Pinkett Smith. Eerder werd door actrices als Elizabeth Taylor, Sarah Bernhardt en Vivien Leigh vooral de schoonheid van Cleopatra uitgedragen. Pinkett Smiths Cleopatra is een krachtige persoonlijkheid, met een vastberaden, sterk karakter, van grote intellectuele en politieke statuur, aan Caesar gewaagd.



### *Strategisch*

Caesar ontmoet Cleopatra tijdens haar machtsstrijd om de troon met haar broer én echtgenoot Ptolemaeus XIII. Cleopatra, het jongste lid van de Ptolemeïsche dynastie, is twintig jaar oud wanneer Caesar zich aan haar kant schaart. Ze zal de laatste farao van Egypte worden, ten koste van Ptolemaeus. De affaire tussen Caesar en Cleopatra lijkt vooral strategisch van aard. Cleopatra weet hierdoor de onafhankelijkheid van haar koninkrijk te bewaren, Caesar verzekert zich van een persoonlijke en financiële band met Egypte. Maar Caesar blijft langer in Egypte dan voor zijn plannen nodig is, negen maanden, en toont zich in het openbaar aan de zijde van Cleopatra. Zij claimt dat haar zoon Ptolemaeus Caesar, geboren in 47 v.g.j. en beter bekend als Caesarion, een kind van Caesar is. Mede onder invloed van Cleopatra ontluikt er in Rome een fascinatie voor de Egyptische cultuur. Er verrijzen obeliskken, piramiden en een heiligdom voor Isis in de stad. Interieurdecoraties krijgen Egyptische motieven, in en rond Rome en verder naar het noorden. In de tentoonstelling is er

bijvoorbeeld een prachtig beeld van Isis te zien.

### **De moord op Julius Caesar**

Caesar is niet bij iedereen geliefd. De traditionele senatoren zijn tegen de absolute macht van Caesar als dictator. Zij vinden hem een groot gevaar voor de Republiek. Dit leidt tot een van de beroemdste samenzweringen uit de wereldgeschiedenis. Zestig senatoren keren zich tegen Caesar, ook figuren die dicht bij hem staan. Marcus Junius Brutus en Gaius Cassius Longinus zijn het bekendst.

Op 14 maart 44 v.g.j., de dag voor de moord, zijn er voortekenen die duiden op onheil, schrijft Suetonius. Zo ontvangt zijn vrouw Calpurnia zeer verontrustende signalen in een angstdroom en smeekt ze haar man om die dag niet naar de senaat te gaan. Ook de offers van de waarzeggers voorspellen ongunstige uitkomsten. Caesar speelt met het idee weg te blijven, maar de samenzweerders sturen Decimus Brutus – een achterneef van Marcus Junius Brutus – om hem te overtuigen toch te komen. Dat doet hij.

De senatoren zijn samengekomen in de Curia Pompeii – een hal die grenst aan het Theater van Pompeius, te lokaliseren onder het huidige Largo Argentina. Nadat Caesar de ruimte betreedt en gaat zitten, vallen de senatoren hem aan met dolken. Hij probeert zich nog te verdedigen, maar zodra hij het onvermijdelijke inziet, bedekt hij zijn hoofd met zijn toga, laat zich in stilte vallen aan de voet van een standbeeld van Pompeius en sterft. Na 23 dolksteken gaat Caesar ten onder.

Vlak voor zijn dood ziet Caesar zijn vriend (Marcus Junius) Brutus onder de moordenaars. Hier zou hij de beroemde uitspraak *Et tu, Brute?* ('ook jij, Brutus?') hebben gedaan. Enkele dagen na de moord organiseert Marcus Antonius, een verre neef en zaakwaarnemer van Caesar, een uitvaartplechtigheid voor Caesar op het Forum Romanum.

### **Augustus aan de macht**

Marcus Antonius probeert de getrouwen van Caesar bijeen te houden. Een van hen is Gaius Octavius, de kleinzoon van Caesars zuster. Caesar adopteert hem niet alleen, maar benoemt hem ook in zijn testament tot zijn opvolger. Octavius is pas negentien jaar oud als Caesar wordt vermoord, maar laat al snel zien dat hij goede leiderschapskwaliteiten bezit. Hij en Marcus Antonius, de twee verdedigers van Caesars erfenis, verenigen zich met patriciër Marcus Aemilius Lepidus tot het tweede triumviraat. Zij besluiten de moordenaars te vervolgen. Brutus, Cassius en andere samenzweerders ontvluchten Rome en verzamelen troepen, waarmee een nieuwe burgeroorlog begint. In 42 v.g.j. verslaat Gaius Octavius, inmiddels officieel Octavianus, hen in de provincie Macedonië.

Caesar wordt verheven tot *divus* of 'goddelijke'. Deze status levert hem een tempel op het Forum Romanum op. Later voltooit Octavianus het monument, als hij al is uitgeroepen tot keizer Augustus. Op zijn eigen Forum Augustus laat hij een tempel bouwen voor Mars Ultor ('wreker') om de wraakacties tegen de moordenaars van zijn adoptievader te gedenken.

### ***Pax Augusta***

Het bondgenootschap tussen Octavianus en Marcus Antonius duurt tot 32 v.g.j., wanneer zij in conflict geraken. Marcus claimt de macht over het oosten van het rijk. In de onvermijdelijke oorlog vindt de beslissende slag plaats bij Actium in Griekenland (31 v.g.j.). De overwinning van Octavianus wordt een jaar later bezegeld met de inname van Alexandrië. Het leidt tot de zelfmoord van de geliefden Marcus Antonius én Cleopatra, die samen tegen Octavianus hebben gestreden. De overwinningen van Octavianus worden in 29 v.g.j. groots gevierd in Rome. De tijd van burgeroorlogen is voorbij: de poorten van de Janustempel, geopend in oorlogstijd, worden gesloten. De *Pax Augusta*, de vrede die keizer Augustus schenkt aan de Romeinse wereld, begint. Hij wordt in 27 v.g.j. de eerste 'keizer' van Rome met als titel Caesar Augustus en blijft ruim 40 jaar, tot zijn overlijden in 14 g.j. aan de macht.

### **Nalatenschap**

Julius Caesar is een van de invloedrijkste figuren uit de Romeinse geschiedenis. Zijn politieke en

militaire overwinningen maakten hem tot een van de machtigste mannen van zijn tijd. Geen Romein vóór Caesar bezat zulke vérstrekkende bevoegdheden en voorrechten als hij. De dictator gebruikte ze om hervormingen door te voeren en de sociale en politieke organisatie van de staat grondig te veranderen. De bestuurlijke nalatenschap van Caesar, met een veelomvattende wetgeving en de talrijke gekozen functionarissen, wordt door Augustus verder uitgewerkt en blijft eeuwenlang van kracht. Maar ook op andere gebieden 'leeft' Caesar voort. Zo heeft hij zijn geboortemaand juli genoemd en is zijn naam een titel geworden: *keizer*. Beroemd is ook een aantal uitspraken van hem. Naast de al genoemde *Alea iacta est* en *Et tu, Brute?* is '*Veni, vidi, vici*' (ik kwam, ik zag, ik overwon) een van de bekendste. Hij sprak dit uit na een vlugge overwinning van de slag bij Zela (bij Pontus), maar het is van toepassing op veel van Caesars door snelheid gekenmerkte militaire acties. Menig wereldleider keek naar Caesars militaire, politieke en culturele verdiensten ter inspiratie, van Karel de Grote tot Napoleon. De ondertitel van de tentoonstelling *ik kwam, ik zag en ging ten onder* is een verwijzing naar zijn leven en dood, met hoogtepunten en schaduwzijden.

---

Beeldbijbschriften

1. *Portret van een man, waarschijnlijk Caesar*, 60 — 44 v.g.j., met dank aan het Ministerie van Cultuur – Museo Nazionale Romano, foto: Servizio Fotografico SAR
2. Reconstructie Julius Caesar © Maja d'Hollosy, RMO, Leiden
3. *Fragment of pottery showing enslaved people in chains* (150 — 200 BCE), Erfgoed Leiden
4. *Buste van Octavianus*, 27 v.g.j. — 14 g.j., Museo Archeologico Nazionale, Florence
5. *Mozaïekfragment met scène van een feest*, 0 — 100 g.j.m, Museo Archeologico Nazionale, Florence
6. *Ring met portret van Caesar*, 100- v.g.j., Museo Archeologico Nazionale, Florence
7. *Portret jonge vrouw met haar in stijl van Cleopatra*, ca. 50 v.g.j., met dank aan het Ministerie van Cultuur – Museo Nazionale Romano, foto: Giorgio Cargnel Romano D'Agostini Luciano Mandato